

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ДОКАЗУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З НАДАННЯМ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

ШЕВЧИШЕН Артем Вікторович - доцент кафедри приватно-правових дисциплін
Університету сучасних знань

В статті на основі аналізу літератури по філософії, філософії права, теорії права, адміністративного, уголовного, уголовного процессуального права, теории доказывания, криминологии и криминалистики и опыта проведения научных исследований коррупционных преступлений и их расследования сформулирована система положений о методологии проведения исследований доказывания коррупционных преступлений в сфере служебной и профессиональной деятельности, связанной с предоставлением публичных услуг. Предложено и раскрыто содержание этапов такого исследования. Определены и описаны методы, которые используются на каждом из этапов.

Ключові слова: метод; методологія; етап дослідження; корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг; доказування.

Постановка проблеми

У філософії методологія розглядається у двох контекстах: перший, як вчення, цілісна теорія про загальні погляди про принципи, засадничі ідеї, з яких має виходити дослідник при виборі підходів та методів пізнання та методики дослідження як технології їх застосування; другий як система принципів, правил і способів організації та побудови теоретичної та практичної пошуково-пізнавальної діяльності [1, с. 365; 2, с. 7; 3, с. 64; 4, с. 44; 5, с. 6]. У юридичних науках питання методології входить до числа найбільш значущих та дискусійних на сучасному етапі їх

розвитку. Причому слід відмітити, що його обговорення відбувається не тільки в діапазоні обрання світоглядних концепцій про право, юридичну діяльність, правопорушення та інші явища правової дійсності, але й у контексті питання про дійсно об'єктивну необхідність методології під час правових досліджень, або це застаріла формальність, започаткована в радянські часи для надання наукоподібності певним напрацюванням у галузі гуманітарних дисциплін [6, с. 24]. Останнє, як зазначає Н.В. Кушакова-Костицька, є наслідком формального підходу науковців у монографіях до визначення їх методології, коли по завершенні наукового дослідження правознавець вимушений іноді вигадувати, а іноді перераховувати фактично застосовані методи, але *postfactum* [6, с. 24-25]. До аналогічного плану невтішних висновків доходить і Д.А. Керімов у своїй роботі «Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права)» [7, с. 8]. Слушним є зауваження М.В. Костицького те, що в кандидатських і докторських дисертаціях подається, як методологія є нічим іншим, як методикою, тобто описом того, які методи і де застосовувались автором [8, с. 15]. Однак, на нашу думку, ці обставини не дають підстав для викреслення визначення методології зі структури проведення наукових досліджень. Така ситуація навпаки актуалізує як напрям підвищення якості наукових досліджень формування підходів до обрання їх методології в залежності від специфіки предмету дослідження, уявлень про нього,

сформульованих дослідником мети та завдань його наукового пошуку, визначень особливостей застосування методів наукового пізнання в тій чи іншій галузі наукового знання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наявні на сьогодні публікації Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, О.В. Капліної, Н.С. Карпова, В.П. Колмакова, С.І. Коновалова, М.В. Костицького, І.І. Котюка, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, М.М. Михеєнка, М.А. Погорецького, В.М. Салтєвського, М.Я. Сегая, В.М. Стратонова, М.С. Строговича, О.Ю. Татарова, Ю.В. Тихонравова, В.В. Тіщенко, Б.М. Шавера, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та багатьох інших вчених-юристів присвячені загальним питанням визначення методологічних підходів або окремим методам дослідження діяльності з доказування у кримінальному провадженні. У численних роботах П.П. Андрушка, Л.І. Аркуші, Л.В. Багрій-Шахматова, В.І. Борисова, О.Ю. Бусол, І.П. Голосніченка, І.М. Даньшина, А.І. Долгової, О.О. Дудорова, С.В. Д'якова, А.П. Закалюка, М.І. Камлика, Н.В. Кимлик, М.В. Корнієнка, М.І. Мельника, С.Г. Омельченка, І.В. Постики, І.В. Сервецького, О.В. Терещука, М.І. Хавронюка, В.І. Шакуна розкриваються, виходячи з предметно-галузевих позицій теорії адміністративного, кримінального права та кримінології, методологічні засади дослідження проявів корупції у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми

Однак, питання методології досліджень доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, не виступали предметом окремого наукового дослідження.

Виходячи з наведеного, **метою** статті є на підставі узагальнення положень загаль-

ної філософії, філософії права, теорії права, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, теорії доказування, кримінології та криміналістики та досвіду проведення наукових досліджень корупційних злочинів та їх розслідування сформулювати систему положень про методологію проведення досліджень доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Викладення основного матеріалу

Основними програмними компонентами будь-яких наукових досліджень виступають наукова постановка проблеми, її чітке формулювання; висунення альтернативних ідей щодо можливих шляхів вирішення проблеми; обрання оптимальної ідеї, за допомогою якої вірогідніше досягнути вирішення проблеми; слідування цій ідеї під час пізнання; послідовне використання всіх інших альтернативних ідей за умови, якщо ідея, що була обрана на початку, не вирішила проблеми; вихід вирішеної проблеми на практику шляхом визначення етапів дії [7, с. 94].

Проблема як своєрідна форма пізнання дійсності виступає в якості мобілізуючого початку в науковому пошуку. Як правильно зазначає С.В. Вишневецька, через неї в науці вперше повідомляється про те, що в пізнанні виникли труднощі та їх слід вирішити. Жодна наука не може розвиватися без постановки проблем та їх вирішення [9, с. 32]. Причому найбільшу складність мають ті проблеми, формулювання яких здійснюється на стику декількох галузей науки. Однією з таких проблем у юриспруденції є наукове забезпечення практики доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Її вирішення потребує залучення, в першу чергу, пов'язаних з нею напрацювань теорії кримінального процесу, криміналістики та кримінального права.

І.І. Котюк щодо вирішення питання про визначення системи методів наукового дослідження в певній галузі науки вказує, що для цього слід виходити із загальновизна-

них методологічних настанов і, насамперед, принципу взаємозв'язку та взаємозумовленості явищ об'єктивної дійсності, який зумовлює те, що в системі методів наукового пізнання функціонують світоглядні принципи (які традиційно називаються всезагальним методом), загальнонаукові, окремонаукові та спеціальні методи [10, с. 281].

Базовими для побудови та реалізації програми дослідження є положення:

- діалектики – про загальні закономірні зв'язки явищ, процесів та їх відображень, розвитку буття та його пізнання шляхом застосування методів творчо-пізнавального мислення на основі принципів об'єктивності, всесторонності, конкретності, протиріччя та історизму з урахуванням положень діалектичних законів єдності та боротьби протилежностей, переходу кількісних змін у якісні та заперечення заперечення. Ці положення дозволяють: представити злочинну діяльність, спрямовану на вчинення корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та кримінальну процесуальну діяльність з доказування у кримінальних провадженнях про ці злочини як генетично взаємопов'язані різновиди людської діяльності, протилежність цілей яких зумовлює боротьбу між її суб'єктами, яка, у свою чергу, породжує явище протидії розслідуванню даних злочинів та її подолання під час доказування у кримінальному провадженні; встановити закономірності процесу відображення досліджуваних корупційних злочинів та визначити, виходячи з їх змісту засоби пізнання обставин події під час досудового розслідування;

- гносеології – про зміст та структуру пошуково-пізнавальної діяльності [11; 12; 13; 14; 15; 16], які дозволяють визначити можливості в отриманні достовірних знань про вчинювані корупційні злочини та діяльність слідчого, прокурора з доказування їх обставин під час досудового розслідування застосуванням методів чуттєвого та раціонального пізнання, співвідношення теоретичного та практичного знання про них;

- правового позитивізму – у сучасному його розумінні як системи поглядів на принципи правового регулювання відповід-

но до уявлень про догму права, його джерела, механізм правового регулювання суспільних відносин, співвідношення чинного (позитивного) права з природними правами людини [17, с. 186-201; 18, с. 15-18, 642-678; 19, с. 82-86; 20, с. 38-41; 21, с. 22-24, 139-141; 22, с. 642-678; 23; 24; 25]. Ці теоретичні положення сприяють розкриттю змісту сучасного антикорупційного та кримінального процесуального законодавства як явищ правової дійсності, системному їх розгляду у зв'язку з реально вчинюваними корупційними злочинами службовими особами у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, та законодавства, яке регламентує кримінальну процесуальну діяльність з доказування по кримінальних правопорушеннях із практикою доказування по кримінальним провадженнях про окремі злочини у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг.

Для забезпечення повноти дослідження, виходячи зі складної природи доказування як кримінальної процесуальної діяльності та корупційних правопорушень як проявів злочинної діяльності, ми пропонуємо комплексний підхід до визначення системи методів дослідження з позицій теорії кримінального процесу та криміналістики, ефективність якого підтверджена роботами Ю.П. Алєніна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, В.Г. Гончаренка, Ю.М. Грошевого, В.А. Журавля, В.С. Зеленецького, А.В. Іщенко, О.В. Капліної, Н.С. Карпова, В.П. Колмакова, С.І. Коновалова, М.В. Костицького, І.І. Котюка, В.К. Лисиченка, І.М. Лузгіна, М.М. Михеєнка, М.А. Погорецького, В.М. Салтєвського, М.Я. Сегая, В.М. Стратонова, М.С. Строговича, О.Ю. Татарова, Ю.В. Тихонравова, В.В. Тіщенко, Б.М. Шавера, В.Ю. Шепітька, М.Є. Шумила та багатьох інших вчених-юристів.

Визначальне значення для дослідження доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, має формулювання на його початку ідей у формі гіпотез про те, що: 1) комплексна розробка методичних рекомендацій з особливостей здійснення доказування по

корупційних злочинах у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, впровадження їх у практику діяльності відповідних оперативних, слідчих підрозділів правоохоронних органів та підрозділів прокуратури, а також у навчальний процес у вищих навчальних закладах, у яких здійснюється підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації співробітників оперативних підрозділів, слідчих, прокурорів, сприятиме підвищенню ефективності їх діяльності; 2) наявна недостатня ефективність діяльності з доказування обставин корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, викликана недоліками чинного антикорупційного та кримінального процесуального законодавства, виявлення яких, формулювання та обґрунтування пропозицій по їх усуненню та скерування до Верховної Ради України, відповідних міністерств та відомств сприятиме нормотворчій діяльності по оптимізації нормативно-правового забезпечення досудового розслідування даної категорії злочинів, а як наслідок підвищенню його ефективності.

Доведення сформульованих гіпотез, реалізація мети та основних завдань такого дослідження обумовлює етапність його безпосереднього проведення. Вбачається його здійснення у чотири етапи наукового пошуку, що відрізняються своїми приватними цілями і завданнями, діяльністю з їх реалізації, методами досягнення результатів.

На першому етапі – аналітико-ознайомлюваному розкривається стан досліджуваної проблеми. Основними методами даного етапу є пошуково-бібліографічний, зіставно-порівняльний аналіз та соціологічний метод.

На другому етапі – концептуально-моделювальному із застосуванням системно-структурного та методу моделювання розробляється план-конспект дослідження, який дозволяє структурувати предмет дослідження, його завдання та методи їх вирішення, що, у свою чергу, забезпечуватиме здійснення поступового розгляду загальних положень теорії доказування, особливостей нормативно-правової регламентації та наукових доктрин доказування в Україні

та зарубіжних державах, змісту складових предмету доказування у кримінальних провадженнях про корупційні злочини у сфері службової діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, особливостей збирання доказів та їх використання у кримінальних провадженнях про злочини даної категорії шляхом проведення окремих слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, впливу правового статусу осіб, зазначених у статті 480 КПК України на процес доказування у кримінальних провадженнях про вчинені ними корупційні злочини, а також процедуру збирання доказів про корупційні злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг під час спеціального досудового розслідування (*in absentia*).

Третій етап – технологічний. У його рамках проводиться відбір та дослідження теоретичного та емпіричного матеріалу – його описання, узагальнення, інтерпретація відповідно до висунених гіпотез, завдань дослідження та формулюються проміжні його результати. Здійснюється це з позицій евристичного та герменевтичного підходу до вивчення текстів монографій, статей у наукових та інших виданнях, вітчизняних, міжнародних нормативно-правових актів, узагальнень та матеріалів слідчої, судової практики, опитування слідчих, прокурорів. У якості основних методів на даному етапі є пошуково-бібліографічний, історичний, соціологічні (вибірка, анкетування, інтерв'ювання), статистичне узагальнення (статистичного групування та аналізу), спостереження, опису, аналіз, синтез, абстрагування, формально-логічний, порівняльно-правовий та експеримент.

Четвертий етап – завершальний. Під час нього дослідження оформлюється відповідно до встановлених для такого роду робіт вимог та здійснюється рефлексивна оцінка процесу його виконання на предмет підтвердження чи спростування висунутих на початку гіпотез, чи всі завдання були вирішені, чи коректно були застосовані методи дослідження, чи є достовірними його результати, відображені у загальних висновках по роботі та оприлюдненні у фахових

наукових виданнях, на наукових, науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах та у монографії. Здійснення цього стає можливим завдяки використанню дослідником самостійно та за участю інших науковців та практиків методів критичного аналізу, діагностики та системно-структурного.

Висновки

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що формування уявлень про особливості методології проведення наукових досліджень в окремих галузях юридичної науки повинно відбуватися в результаті зустрічного руху теоретичного викладення загального методологічного характеру та розробок питань методології проведення конкретних досліджень. Це дозволить: по-перше, перевірити на практиці життєздатність наявних на сьогодні положень теорії методології проведення юридичних наукових досліджень та виявити в ній прогалини, неточності чи невідповідності сучасним правовим явищам, а відтак подолати проблему очевидного розриву між теорією та практикою проведення наукових досліджень; по-друге, підвищити науковий рівень досліджень окремих проблемних питань теорії та практики юридичної діяльності в аспекті їх обґрунтованості, коректності обрання методів та вдосконалення критеріїв оцінки достовірності отриманих результатів, а як наслідок сприятиме забезпеченню юридичної практики якісними науковими дослідженнями.

Література

1. Философский энциклопедический словарь [Текст] / Глав. ред. Л.Ф. Ильичев, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалев, В.Г. Панов. – М.: «Советская энциклопедия», 1983. – 840 с.
2. Загальна теорія держави та права [Текст] : навчальний посібник / За заг. ред. В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 320 с.
3. Попковская П.Я. Методология научных исследований [Текст] : курс лекций / П.Я. Попковская. – 2-е изд. – М.: Информ-пресс, 2006. – 184 с.
4. Кучук А.М. Правовий поліцентризм як принцип наукового пізнання правових

явищ [Текст] / А.М. Кучук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2013. – Серія Право. Випуск 22. Частина 1. Том 1. – С. 43-46.

5. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки [Текст] / М.В. Костицький // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 3-11.

6. Кушакова-Костицька Н.В. Методологічні проблеми сучасних правових досліджень : об'єктивна необхідність чи суб'єктивна формальність [Текст] / Н.В. Кушакова-Костицька // Філософські та методологічні проблеми права. – 2013. – №1-2. – С. 23-31.

7. Керимов Д.А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) [Текст] // Д.А. Керимов. – 2-е изд. – М. : Аванта+, 2001. – 559 с.

8. Костицький М.В. Деякі аспекти філософських і методологічних проблем наук процесуального права (за матеріалами доповіді на I Міжнародній науковій конференції «Актуальні проблеми теорії та практики нотаріального, цивільного, виконавчого процесів: співвідношення і взаємодія», 21 лютого 2013 р., м. Київ, КНУ ім. Т. Шевченка) [Текст] / М.В. Костицький // Науково-інформаційний вісник. – 2013. – №7. – С. 12-18.

9. Вишневецкая С. Проблема как объект методологического исследования в контексте методологии науки трудового права [Текст] / С. Вишневецкая // Закон и жизнь. – 2013. – 8/3. – С. 32-36.

10. Котюк І.І. Судове впізнання : проблеми методології та практики [Текст] : дис.. докт. юрид. наук : 12.00.09 / Котюк Іван Ілліч ; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2008. – 427 с.

11. Копнин П.В. Диалектика как логика и теория познания : опыт логико-гносеологического исследования [Текст] / П.В. Копнин. – М. : «Наука», 1973. – 324 с.

12. Лекторский В. А. Субъект, объект, познание [Текст] / В. А. Лекторский. – М. : Наука, 1980. – 376 с.

13. Руткевич М.Н. Диалектика и теория познания [Текст] / М.Н. Руткевич, И.Я. Лойфман. – М. : Мысль, 1994. – 338 с.

АНОТАЦІЯ

У статті на підставі аналізу літератури з філософії, філософії права, теорії права, адміністративного, кримінального, кримінального процесуального права, теорії доказування, кримінології та криміналістики та досвіду проведення наукових досліджень корупційних злочинів та їх розслідування сформулювати систему положень про методологію проведення досліджень доказування корупційних злочинів у сфері службової та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Запропоновано та розкрито зміст етапів такого дослідження. Визначені та описані методи, які використовуються на кожному з етапів.

SUMMARY

The article, based on literature review for philosophy, philosophy of law, theory of law, administrative, criminal, criminal procedure law, theory of evidence, criminology and criminalistics and experience in conducting research of corruption crimes and their investigation formulated the system of the provisions on the methodology of the research of proving corruption crimes in the field of official activity and professional activities related to the provision of public services. Proposed and disclosed the contents of the stages of research - analytical and evaluation, conceptual modeling, technological and final. Reviewed the features of use the methods for the study the proving corruption crimes in the field of official activity and professional activities related to the provision of public services: search and bibliographic, comparative-analytical, sociological, system-structural, modeling, historical, statistical generalization, observation, analysis, synthesis, abstraction, formal logical, comparative law, experiment.

14. Швырев В.С. Научное познание как деятельность [Текст] / В.С. Швырев. – М. : «Наука», 1984. – 249 с.

15. Щедровицкий Г.П. Философия. Наука. Методология. [Текст] / Г.П. Щедровицкий – М.: Шк. культ. политики, 1997. – 656 с.

16. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: методологические проблемы современной науки [Текст] / Э.Г. Юдин. – М. : Наука, 1978. – 392 с.

17. Алексеев С.С. Право: Азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования [Текст] / С.С. Алексеев. – М. : Инфра-М, 1998. – 820 с.

18. Алексеев С.С. Восхождение к праву. Поиски и решения [Текст] / С.С. Алексеев. – М. : НОРМА, 2001. – 752 с.

19. Тарасов Н.Н. Методологические проблемы юридической науки [Текст] : научное издание / Николай Николаевич Тарасов. – Екатеринбург, 2001. – 263 с.

20. Луцкий Р.П. Позитивне право та природне право : опозиція категорій [Текст] / Р.П. Луцкий // Часопис Київського університету права. – 2011. – №4. – С. 38-41.

21. Кельман М.С. Юридична наука : проблеми методології [Текст] : Монографія / М.С. Кельман. – Тернопіль : Терно-граф, 2011. – 540 с.

22. Нерсесянц В.С. Правовое государство, личность, законность [Текст] / В.С. Нерсесянц. – М., 1997. – 138 с.

23. Сливка С.С. Природне та надприродне право [Текст] / С.С. Сливка. – Ч. 1 : Природне право : історико-філософський погляд. – К. : Атіка, 2005. – 224 с.

24. Маляренко В.Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів [Текст] / В.Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.

25. Кучинська О. Механізм забезпечення прав особи в кримінальному процесі [Текст] / О. Кучинська // Закон и жизнь. – 2012. – №4. – С. 28-30.